

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ НА СИСТЕМАТА „КОНТРАКТНО ФЕРМЕРСТВО“ ЗА ПОСТИГАНЕ НА УСТОЙЧИВ РАСТЕЖ НА ФИРМИТЕ ОТ АГРОБИЗНЕСА

Дамян Киречев
Икономически университет, Варна

Резюме

В статията се разглежда новата роля на договорното фермерство в светлината на индустриализация на селското стопанство и глобализацията на световните пазари. На съвременния етап на развитие, земеделието претърпява сериозни трансформации, свързани с променящите се пазарни условия на търговия, реструктуриране на производствените структури, търсене и предлагане на продукти с висока стойност и др. Ето защо нарастват интеграционните връзки и партньорство между фермерските стопанства и предприятията от агропродоволствения сектор. Фирмите от агробизнеса у нас могат да се възползват от системата на „Контрактното фермерство“ като механизъм за координиране на връзките между фермерите и агробизнес фирмите. Контрактното фермерство съдейства за намаляване на транзакционните разходи в условията на растяща несигурност. Социалните и икономическите ползи са още един плюс за внедряването на контракта като компонент на развитието на агробизнес стратегиите. В доклада се акцентира върху възможностите за използване на системата „контрактно фермерство“, възможните предимства и недостатъци, които има за участниците, във връзка с подобряване на техните пазарни позиции. Извеждат се някои ключови фактори за успех и се предлагат решения за постигане на устойчивост в контрактното фермерство, в контекста на отворена и пазарно ориентирана икономика.

Ключови думи: контрактно фермерство; партньорство; интеграция в агробизнеса; дребно фермерство; устойчив растеж.

Key words: contract farming; partnership; agribusiness integration; small-scale farmers; sustainable growth.

Увод

Индустриализацията на селскостопанското производство, свързана с промените на пазара на хранителни доставки в света изисква необходимостта от по-високо равнище на координация. Нарастването на търсенето на диференцирани земеделски продукти с висока стойност, в съчетание с по-високите потребителски изисквания към безопасността на храните са сериозни бариери при навлизането на по-малките производители на структурираните и развити пазари. Това определя необходимостта от въвеждането на различни форми на вертикална интеграция – съюзи, мрежи, алианси, клъстери, които имат доминираща роля в земеделските вериги за доставки.

Ефективността на по-малките ферми може да се повиши чрез установяване на връзки между самите тях и чрез влизане в определени договорни отношения с по-големи производители и преработватели. Тези връзки, най-често се формализират чрез някаква форма на договор. В този смисъл, контрактното фермерство може да се приеме за една система, разполагаща със значителен потенциал за интегриране на фермерите в производството, преработката и реализацията. Контрактното фермерство

предполага механизъм осигуряващ самостоятелно устойчиво развитие на фермерите, чрез равномерност на приходите, рационално използване на ресурсите и преодоляване на социално-икономически проблеми за фермерите.

Целите на настоящата статия са насочени към изясняване на същността и особеностите на контрактното фермерството, по-важни предпоставки за внедряване, извеждане на методическа рамка за осъществяването му, преглед на потенциалните предимства и недостатъци, които има за участниците, във връзка с подобряване на техните пазарни позиции и справяне с предизвикателствата на съвременните трансформации в земеделието, което да им позволи постигането на устойчив растеж.

Същност на „контрактното фермерство“

Контрактното фермерство е стара практика възникнала още през 19 век в развитите страни – САЩ и Колониалните страни. В края на 19 век е използвана в Япония. През 40-те години на 20 век контрактното фермерство се простира в Латинска Америка, а от 70-те години на 20 век използването на контрактното фермерство е широко застъпено в страните от Централна Азия и Африка. Макар понастоящем конт-

рактното фермерство да се внедрява в по-голяма степен в развиващите се страни, то може да намери и широк прием в страните с реструктурирана икономика като нашата.

Контрактното фермерство е специфична форма на интеграция между фермери и агробизнес фирми. Основава се на споразумение между двата вида участници, има дългосрочен характер и съдейства за подобряване на пазарните позиции на фермерите и въвличането им в процесите на развитие. В литературата съществуват редица определения за същността и обхвата на контрактното фермерство (Glover и Kusterer [6]; Minot [10]; Carlos Da Silva [4]; Runsten и Key [11]; Eaton и Shepherd [5]). В по-простена форма, то може да се дефинира като „споразумение между фермери и преработватели (търговски фирми) за производството и предлагането на земеделска продукция, на основата на предварително споразумение, за продължително време, при предварително определени ценови условия“ [5]. Американският департамент по земеделие дефинира контрактното фермерство като „производство и маркетинг на фермерски продукти при обстоятелство, че условията за количество, вид, обем, контрол, продължителност и ценообразуване се определят предварително между участниците, преди да е произведена продукцията“ [12]. Като контрактор може да се разглежда агробизнесфирма-преработвател или търговец, който може да е частна или публична организация. Споразуменията най-често включват снабдяване и поддръжка на производството от контрактора. В основата на контрактното фермерство е поверяването на част от фермерите на възможност да произведат определена земеделска продукция в количество и качество, определено от контрактора, а той от своя страна осъществява подкрепа на фермерите в тяхната производствена дейност. Иницирането на контрактното фермерство се извършва най-често от контрактора, търсейки възможност да увеличи предлагането на хомогенен продукт с високо качество и да увеличи полезността и капацитетните си възможности, като си осигури стабилни връзки с фермерите производители.

Интензивността на договорните връзки в контрактното фермерство се осъществява в следните три области:

- във връзка с реализацията – фермерите и агрофирмите се договарят за условията и начините за осъществяване на бъ-

дещи продажби на растителна или животинска продукция;

- във връзка с доставката на ресурси – фермерите и агрофирмите се договарят за доставка на материални и финансови ресурси, производствени услуги, технически съвети и др.;
- във връзка с управлението – фермерите и агрофирмите се договарят за специфични методи на производство, производствени практики и др.

Предпоставки за внедряване на „контрактното фермерство“

Контрактното фермерството може да се разглежда в голяма степен като една сериозна възможност за ефективно управление на производството и организирането в агробизнеса, защото позволява прехвърляне на производствени умения и ресурси по начин, който е изгоден и за фермерите и за агрофирмите. За да се реализира успешно, партньорството предполага дългосрочни ангажименти на страните, което е съществен фактор за постигане на устойчивост в развитието на фирмите от агробизнеса.

Контрактното фермерство може да намира широко проявление в растениевъдството по отношение на производството на плодове, зеленчуци, култури за техническа преработка, в животновъдството по повод отглеждането на птиче и свинско месо, млечни продукти, аквакултури и др. Спецификата на тези производства са свързани най-често с производството и предлагането на стандартен продукт с високо качество, подходящ за промишлена преработка. Отглеждането на земеделски култури и селскостопански животни изискващи ниска степен на механизация и високо равнище на трудови разходи, високо равнище на транзакционни разходи за маркетинг и преработка, или бързо развалящи се земеделски продукти, се нуждаят от висока степен на координация и управляемост, внедряване на добри производствени практики, за да се постигне високо качество на предлагания продукт.

Изграждането на устойчиви връзки между фермерите и агрофирмите предполага оптимизиране на логистичните фактори. При изграждането на проекти за внедряване на контрактното фермерство е необходимо да се изхожда от наличието на историческото и институционалното наследство, които са създали оптимални условия по места. Концентрирането на голям брой малки по мащаб фермери, които

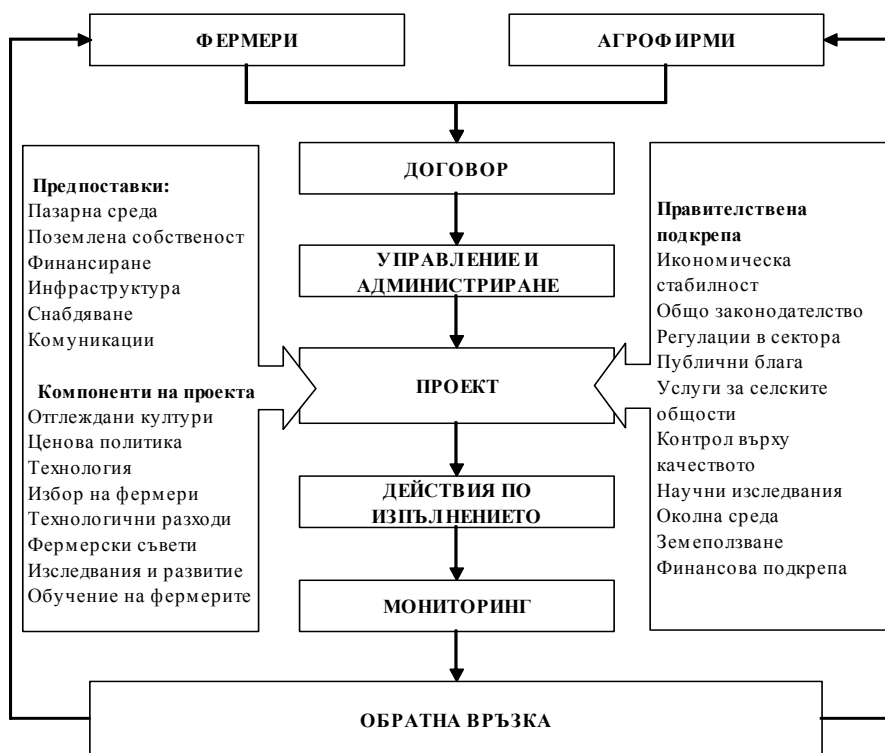
самостоятелно не могат да постигнат висока конкурентоспособност, е сериозна предпоставка за изграждането на вертикално интегрирани структури в отрасъла.

Съществена предпоставка за внедряването на системата на контрактното фермерство е добре развитата правна система, наличието на политическа и законодателна стабилност, за да могат да се реализират договорености при минимални разходи за гаранции. Липсата на доверие в правната система, манипулации от страна на големите фирми, могат да ограничат автономията на фермерите. Премахването на всички елементи на недоверие и създаването на надеждни взаимоотношения са важни предпоставки за успех на контрактното фермерство. Решението за осъществяването на контрактно фермерство трябва да се основава единствено на доверие и съблюдаването на пазарни и тър-

говски отношения, като се изключи всякаква принуда. Според Eaton и Shepherd [5], проекти, които са мотивирани от социални и политически интереси, а не в следствие на икономически и технически реалности са обречени на провал.

Методическа рамка за планиране и внедряване на „контрактно фермерство“

На фигура 1 е представен концептуален модел за планиране и внедряване на контрактно фермерство в агробизнеса. Основен акцент в модела е договорът между фермерите и агрофирмите (контрактора), като изходна позиция е ефективността от реализирането на проект за съвместни действия. Идентифицирането на ползите за страните от оперирането на печеливш пазар е в основата на планирането на проекта.

Фиг. 1. Рамка на контрактното фермерство

Определящо за участието на фермерите в контрактното фермерство е гарантиране на техните печалби и намаляване на техните рискови позиции в дългосрочен аспект. Те имат възможността да разширят достъпа си до продуктите пазари, да подобрят достъпа си до материални и финансови ресурси, да получават информация, технологии, услуги, логистична подкрепа и други ползи при по-ниско равни-

ще на разходите. Стабилността на техните доходи намалява тяхната несигурност по отношение на промените в бизнес средата.

В участие с договори с фермерите, агрофирмите от своя страна получават суровини за преработка и търговия произведени по утвърдени от тях критерии за производствени практики, гарантират количествата на изходните си суровини. Чрез създаване на по-добра коорди-

нираност с техните фермери доставчици контракторите намаляват разходите си за трансакции и си създават по-добри производствени и търговски условия за предлагане на пазара на унифицирани продукти с по-висока стойност.

Контрактното фермерство предполага наличието на формални и неформални договорености, които могат да служат за определяне на типологията на контракта. От гледна точка на управлението и възможностите да се ограничава риска, могат да бъдат определени два типа договорености. При първият, който условно може да се обособи като ограничен контракт, фермерът произвежда продукцията за своя сметка и продава на контрактора. При вторият, който може да се определи като пълен контракт, фермерите и контрактора предварително определят производството, цените, качеството, технологията и др., като по този начин се постига по-висока стабилност и за двете страни.

Класическата типология на земеделските контракти развита от Midhell и Jones [9], Khols и Uhl [8], Eaton и Shepherd [5], те изпълняват разнообразни цели в трансфера на решения-права и по повод трансфера на риска. Могат да се обособят три основни типа контракти, във връзка: маркетинга и пазара; производството и управлението; снабдяването с ресурси.

Предварителният анализ на средата е съществена предпоставка за успешно реализиране на проектите насочени към контрактното фермерство. От значение е изучаването на физическата среда като потенциал за селскостопанско производство – качество на земята, начини за земеползване, технологично равнище на производство и др. Важно условие за ефективността на инвестициите в селските райони е съществуването на адекватни комуникационни, транспортни и инфраструктурни връзки. Друга област на планирането на проекта включва изучаването на пазарната инфраструктура, в това число наличието на доставчици, равнище-

то на конкуренция и др. Не бива да се пропуска и анализът на социалните условия и предпоставки, в които ще се реализира проекта.

Правителството също може да има важна роля в реализирането на контрактното фермерство. Създавайки условия за икономическа и правна стабилност, то може да направи много за насърчаване на успеха на проекта. Освен това, правителствени агенции могат да са страна по проекта чрез предоставяне на финансиране, обучения, подкрепа с научни изследвания, предоставяне на селскостопански услуги и др.

Ключови предпоставки за успешно внедряване на контрактното фермерство са доброто администриране на проекта, добрата комуникация между участниците, наличието на доверие и сътрудничество, вътрешни стимули за стриктно спазване на условията посочени в договора.

Предимства и недостатъци за фермерите и агрофирмите от „контрактното фермерство“

За изучаване възможностите за внедряването и използването на системата на „контрактното фермерство“ е полезно да се изведат основните ползи и загуби за участниците в нея. Идентифицирането им е обект на сериозни дискусии в литературата (Eaton и Shepherd [5], Kirsten и Sartorius [7], Carlos Da Silva [4]). Безспорен е фактът, че анализът следва да се основава на оценката на разходите и ползите за всички страни, на основата на които ще се създаде възможност да се вземат частни решения за стратегически избор за изграждане на интегрирани структури в агробизнеса.

В таблица 1 се прави опита да се изведат потенциалните предимства и потенциалните недостатъци за фермерите и за агрофирмите от изграждането на съвместни вертикално интегрирани структури на основата на системата на „контрактното фермерство“.

Табл. 1. Предимства и недостатъци за фермерите и агрофирмите

	Предимства	Недостатъци
За фермерите	<ul style="list-style-type: none"> - Пазарния достъп може да бъде подобрен, докато пазарния риск свързан с реализацията се редуцира; - Производственият риск също може да бъде намален, тъй като в контрактите често се включват условия за намаляване на разходите и техническа подкрепа; - Контрактните споразумения обикновено включват снабдяване с ресурси, което намалява трансакционните разходи за фермерите; 	<ul style="list-style-type: none"> - Контракторите могат да не изпълняват условията си по договора, на което фермерите могат трудно да противодействат; - Контракторите биха могли умишлено да ограничат прозрачността при определянето на цените, което да затрудни фермерите; - Загубва се приспособимостта на фермерите относно изборът им на производствена дейност; - Контракторите могат да променят графика на доставка на продукцията в зависимост от техни-

(продължение)

За фермерите	<ul style="list-style-type: none"> - Контрактните споразумения включват техническа поддръжка, като по този начин се съдейства за внедряване на иновации, повишаване на качеството, постигане на по-високи цени; - Подобрява се достъпа до кредита, заради гаранциите, които може да осигури контрактора 	<ul style="list-style-type: none"> - те интереси, при резки промени в цените, като по този начин манипулират фермерите; - Увеличава се производствения риск във връзка с отглеждането на една култура включена в контракта като монокултура, което влошава културата на земеделие; - По-лесния достъп до кредити може да доведе до увеличаване на риска от задлъжнялост за фермерите.
За агрофирмите (контракторите)	<ul style="list-style-type: none"> - Намаляват се транзакционните разходи, защото фирми купуват продукцията по изяснени цени и спестяват част от разходите като управляват сами производството на нужните им суровини; - Ограничават се разходите по координация и организация; - Създават се условия за внедряване в производството на унифицирани продукти; - Техническата подкрепа на фермерите създава условия за повишаване на качеството; - Създават се условия за постигане на стабилни цени на суровините или стоките; - Достъпът до кредити и субсидии може да улесни контрактора 	<ul style="list-style-type: none"> - Съществува риск фермерът да не изпълни договорните си задължения спрямо фирмата, особено когато съществуват алтернативни пазари на които да продаде продукцията си на по-висока цена; - Големият брой фермери може да доведе до големи транзакционни разходи за фирмите, заради необходимостта от контрол и управление върху голям брой участници; - Контракторите могат да страдат от злоупотреби от страна на фермерите във връзка с предоставени от тях ресурси; - Контракторите намаляват своята гъвкавост и адаптивност по отношение на внедряването на алтернативни възможности за производство.

Изучаването на ползите и недостатъците предполага намирането на благоприятен баланс на интересите на различните участници, за да може да се използват най-рационално възможностите на системата за контрактно фермерство.

Заключение

С оглед на променящите се условия в селскостопанското производство и пазари на храни, на съвременния етап произтича необходимостта от разширяване на вертикално - интегрираните връзки по цялата верига на доставки на храни използването на системата „контрактно фермерство“ позволява по-лесното адаптиране на дребните фермери към промените на пазара и решава редица техни проблеми свързани с управлението на риска в селското стопанство.

В условията на подходяща среда, ползите на контрактното фермерство са повече от възможните недостатъци. Макар понастоящем тази система да намира приложение в по-голяма степен в развиващите се страни, опитът, който може да се проучи, съдейства в голяма степен за подобряване на пазарните позиции на фермерите и предприятията от българския агробизнес, за повишаване на тяхната конкурентоспособност, за постигане на техния устойчив растеж в бъдещето.

Литература

1. Башев, Х. *Управление на договорните отношения на фермата*. Икономика и управление на селското стопанство. Бр. 2. 2009.
2. Стоянова, З. *Договорното фермерство – възможност за организиране на малкия аграрен бизнес*. Управление и устойчиво развитие. Бр. 1. 2007.
3. Bijman, J. *Contract farming in developing countries: an overview*. Working Paper. Wageningen University. May. 2008.
4. Da Silva, C. *The growing role of contract farming in agri-food systems development: drivers, theory and practice*. Rome. FAO, Agricultural Management, Marketing and Financial Service. 2005.
5. Eaton, C., Shepherd, A. *Contract Farming: partnership for growth*. Rome. FAO. Agricultural Services Bulletin. FAO. 2001.
6. Glover, D., Kusteres, K. *Small farmers, big business: contract farming and rural development*. London. 1990.
7. Kirsten, J., Sartorius, K. *Linking Agribusiness and small farmers in developing countries: is there a new role for contract farming?*. Development Southern Africa. Oct. 2002.
8. Khol, R., Uhl, J. *Marketing of agricultural product*. Sixth Edition. London. 1985.
9. Mighell, R., Jones, L. *Vertical Coordination in Agriculture*. USDA, Economic Research Service, Farm economics Division. Washington D.C. 1963.

10. Minot, N. *Contract farming and its effects on small farmers in less developed countries*. Michigan State University. 1986.
11. Runshen, D., Kay, N. *Contract farming in developing countries: theoretical issues and analyses of some Mexican cases*. Chile, report. 1996.
12. [<http://www.usda.gov/oce/smallfarm/usdateerms.pdf>].

PROSPECTS FOR APPLYING OF "CONTRACT FARMING" SYSTEM FOR SUSTAINABLE GROWTH IN AGRICULTURAL COMPANIES

Damyan Kirechev
University of Economics, Varna, Bulgaria

Abstract

This article reviews the new role of contract farming in developing countries in terms of the agriculture industrialisation and the world markets globalisation. In the present development stage, agriculture is significantly transformed, due to changes in market trade conditions, production structures being remodeled, high-value products demand and supply. Therefore the integration and partnership between farms and victualling industry grows. The agricultural companies in our country can utilize the benefits of "contract farming" system when using it as device for coordinating the farmers and agribusiness companies' relations. The contract farming contributes to transaction costs reduction in terms of increasing uncertainty. Social and economical benefits appear to be another significant advantage of implementing the contract as an important element of development of agribusiness strategies. The paper emphasizes on possible ways of use of the contract farming system, its advantages and disadvantages for the contractors from the point of view of improving their market positions. Success key factors have been derived, the paper suggests practical solutions for achieving sustainability in the contract farming, considering an open and market driven economy.